

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 3 Sayı: 1 Şubat 2020

ss. 213-240

Makalenin Geliş

Tarihi

26/01/2020

Makalenin

Kabul Tarihi

26/02/2020

Yayın Tarihi

28/02/2020

DEDE KORKUT KİTABI'NDAKİ BİR SOYLAMA ÜZERİNE

Erdem UÇAR¹

ÖZET

Dede Korkut Kitabı'nda ozanın veya anlatıcının anlatmaları manzum olarak söylendiği kısımlara *soylama* denilmektedir. Eserin neredeyse yarısı soylamalardan meydana gelmektedir. *Dede Korkut Kitabı*'ndaki okunuşu sorunlu kısımların büyük bir kısmı soylamalarda yer alır. Bu nedenle soylamaların dikkatlice incelenmesi gerekmektedir. Dresden yazmasındaki 11. hikaye olan *Salur Kazan'ın Oğlu Uruz'u Tutsaklıtan Çıkardığı* anlatmada bir soylama mevcuttur (Dresden 140b/1-7). Bu soylama Dresden yazması dışında iki yerde daha görülüyor. Soylamanın eşmetinlerinin mukayesesi soylamanın daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Makalede, soylamanın eşmetinlerdeki mısraları karşılaştırmalı olarak incelenecek ve filolojik bakımdan analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut Kitabı, soylama, Günbet yazması, Tevârih-i Âli Selçuk, karşılaştırma.

ABOUT A SOYLAMA IN THE BOOK OF DÄDÄ QORQUT

ABSTRACT

In the Book of Dädä Qorqut, the parts that the *ozan* or narrator narrates are called *soylama*. Almost half of all the text consists of *soylamas* (i.e. poems). Most of the

¹ Doç. Dr., Friedrich-Schiller-Universität Jena/Germany, erdem.ucar@uni-jena.de ORCID ID: 0002-0039-9619

problematic parts in the text are in the *soylamas*. Therefore, they need to be carefully examined. In the narration titled *How Salur Qazan was Taken Prisoner and How His Son Uruz Freed Him* (the 11th narration) there is a *soylama* (Dresden 140b/1-7). The *soylama* has also two variants. Comparison of the three texts will provide a better understanding of *soylama*. In the article, every verses of *soylama* will be examined comparatively and analyzed in philological terms.

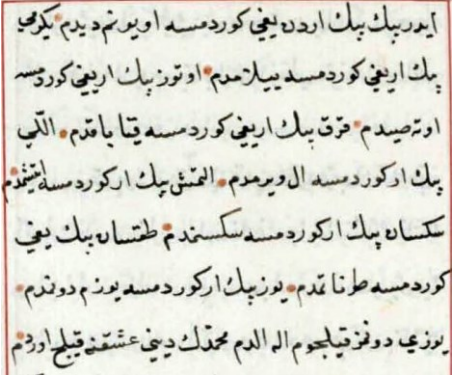
Keywords: the Book of Dādā Qorqut, *soylama*, Gūnbāt manuscript, Tavārih-i Āl-i Sālçuq, comparison.

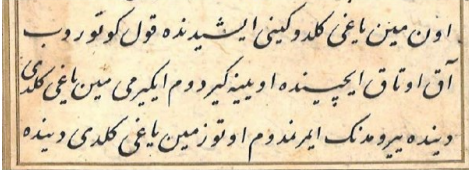
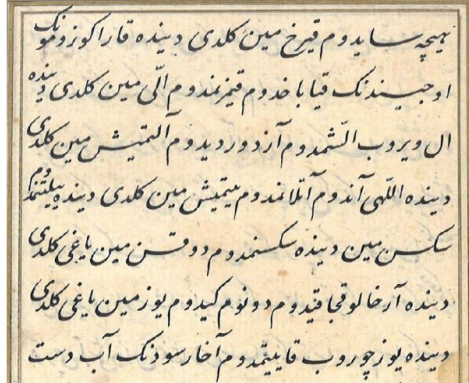
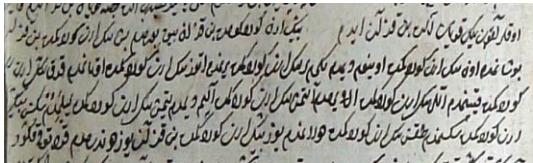
Dede Korkut Kitabı terminolojisinde *boy boylamak* ile ‘destan söylemek, hikâye anlatmak’ ve *soy soylamak* ile ‘manzume dizmek’ anlaşılır. Anlatmalardaki *soy* ve *soylama* kelimelerinin kökeninin Eski Türkçe *saw* (< sab) ‘söz, haber, koşuk’ sözüne dayandığı ilk kez Hamilton (1974: 114) tarafından tespit edilmiştir. Tezcan, Hamilton’un çalışmasından sonra neşrettiği “*Dede Korkut Kitabı’nda Boy Boylamak Soy Soylamak*” başlıklı makalesinde aynı görüşü benimsemiş ve görüşünü örneklerle izah edip genişçe açıklamıştır (1978: 227-236).

DK’nin metin sorunları içerisinde soylamalar önemli bir yer işgal etmektedir. Soylamaların hangi bağlama ait olduğunun tespit edilmesi, soylamadaki sorunlu yazımlar ve bunun neticesinde ortaya çıkan sorunlu okuyuşlar eserin metin sorunlarıyla ilgilenen pek çok araştırmacıyı zorlamıştır.

2018 yılında Tahran’da Muhammed Veli Hoca tarafından keşfedilen ve *Dede Korkut* kitabının yeni bir yazması olduğu düşünülen Gūnbet nüshası, eserin daha önce bilinen Dresden ve Vatikan nüshalarındaki sorunlarının çözümü adına filologları haklı olarak büyük bir heyecana sevk etmiştir. Yeni keşfedilen yazmanın birbiri ardına çıkan neşirleri ile dikkatler genellikle yeni yazmada bulunan, ama daha önceki iki yazmada yer almayan 13. hikâye üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu hikayenin ortaya çıkması Türk destan tarihi araştırmaları açısından şüphesiz önemli bir gelişmedir. Ancak bu hikâye Gūnbet yazmasının sadece yüzde yedilik kısmını oluşturmaktadır. Geri kalan yüzde doksanüçlük bölümde soylamalar bulunmaktadır ve bu soylamaların DK’nin diğer iki yazmasındaki soylamalarla mukayesesi eserin metin sorunlarının çözümü adına oldukça önemlidir. Bu düşünceden hareketle, yeni bulunan yazmadaki bir soylamanın Dresden yazmasındaki soylama ile benzerlik gösterdiğini fark ettim. Bu nedenle ikisinin mukayese edilmesiyle soylamanın tekrardan değerlendirilmesinin doğru olabileceğini düşündüm. Soylama, Dresden yazmasındaki 11. hikaye olan *Salur Kazan’ın Oğlu Uruz’u Tutsaklıtan Çıkardığı*

hikâyede geçmektedir. Bu soylamanın en ilginç yanı Dresden ve Günbet yazması ile *Tevârih-i Âl-i Selçuk*'taki *Oğuzname* parçasında ortak olarak bulunmasıdır. İlk önce soylamanın üç eşmetinde nasıl geçtiğini birlikte göstermek yararlı olacaktır:

Eşmetin I = Dresden Yazması 140b	
Parçanın Orijinal Resmi	Yazıçevrim
	<p>(1) eydür piñ piñ erden yağı gördümse oyunum dëdüm :: yëgirmi (2) piñ er yağı gördümse YYLAMDM :: otuz piñ er yağı gördümse (3) ota şaydum :: kırk piñ er yağı gördümse kıya bakdum :: elli (4) piñ er gördümse el vermedüm :: altmış piñ er gördümse ATYŞMDM :: (5) seksen piñ er gördümse seksenmedüm :: toksan piñ yağı (6) gördümse tonanmadum :: yüz piñ er gördümse yüzüm dönmedüm ::</p>
Eşmetin II = Günbet Yazması 25a-b	
Parçanın Orijinal Resmi	Yazıçevrim

<p>24b</p> 	<p>25a (12) on min yağı geldüğünü eşidende kol götürüb (13) aq otak içinde oyna girdüm igirmi min yağı geldi (14) déyende yérümderj imrenmedüm otuz min yağı geldi déyende 25b (1) hıçe şaydum kırğ min geldi déyende kara gözümün (2) ucındañ kıya baqđum kımzanmadum elli min geldi déyende (3) el vërüb elleşmedüm azdur dédüm altmış min geldi (4) déyende allâhı andum atlanmadum yétmiş min geldi déyende yeltenmedüm (5) seksen min <geldi> déyende seksenmedüm doksan min yağı geldi (6) déyende arhaluqcağ-ıdum donum géydüm yüz min yağı geldi (7) déyende yüz çevürüb kayıtmadum</p>
<p>25a</p> 	<p>Eşmetin III = Tevârih-i Âl-i Selçuk (Topkapı Sarayı, Revan Bölümü, No: 1390)</p>
<p>Parçanın Orijinal Resmi²</p>	<p>Yazıçevrim</p>
	<p>2b (11) biğ eren gördüğümde ben kazan bıyık burdum bés biğ eren gördüğümde ben kazan (12) boşanmadum on biğ eren gördüğümde oyunum démedüm yégirmi biğ eren</p>

² Yazmanın orijinal resmini benimle paylaşan Doç. Dr. Abdullah Bakır ve Prof. Dr. Necati Demir'e şükranlarımı sunarım.

	gördüğümde yerinmedüm otuz biş eren gördüğümde utanmadum kırk biş eren (13) gördüğümde kıpınmadum elli biş eren gördüğümde el vermedün altmış biş eren gördüğümde alpım demedüm yétmiş biş eren gördüğümde yeledüm seksen biş (14) eren gördüğümde seksenmedüm toksan biş eren gördüğümde tolanmadum yüz biş eren gördüğümde ben kazan yüz döndürmedüm
--	--

Soylamadaki her bir mısrayı karşılaştırmalı olarak incelemek adına, D'yi esas alarak soylamadaki mısraların daha önceki neşirlerde nasıl okunduğunu kronolojik sırayla ayrı ayrı tablolar halinde göstereceğim:

1. Dresden Yazmasında Soylamanın 1. Mısrası

Gökyay	<i>biñ biñ erden yağı gördümise öyünüm dedüm</i> (1973: 136) “Bin bin erden düşman gördümse öyünüm dedim” (1980: 216).
Ergin	<i>biñ biñ erden yağı gördüm-ise öyünüm dedüm</i> (1989: 236) “Bin bin erden düşman gördümse övünüm dedim” (1969: 219).
Araslı	<i>on biş erden yağı kördümse oyunum dedim</i> (1978: 145).
Elizade	<i>biş biş erden yağı kördümse oyunum dedim</i> “Bin-bin düşman gördümse ‘oyunum’ dedim” (1988: 117, 215), “On bin düşman gördümse ‘oyunum’ dedim” (2004: 294).
Aşırow	<i>müñ-müñ erden yağı gördüm-se oynum diydim</i> (1999: 180).
Cemşidov	<i>biñ biñ erden yağı gördümse oyunum dedim</i> (1995: 137).

Tezcan-Boeschoten	[on] biñ erden yağı gördümise oyunum dedüm (2001: 179).
Özçelik	on biñ erden yağı gördümise oyunum dedüm “On bin erden düşman gördümise oyunum dedim” (2016b: 561, 759).
Tulum	on biñ er yağı gördüm-ise oyunum didüm “On bin er düşman gördüm de (benim için) oyun dedim” (2016: 106-107).
Kaçalin	[on] biñ erden yağı gördüm-ise oyunum dé[me]düm “On bin erden yağı [düşman] gördümse oyunum [oyuncağım] demedim” (2017: 190, 435).

Araslı, manzumenin yapısı gereği *biñ biñ* > *on biñ* düzeltmesinin yapılması gerektiğini söylemiştir (1978: 145, dip. 1). Elizade, Araslı'nın görüşüne katılarak mısranın başında eksik bir *on* olabileceğini düşünmüştür. Buna gerekçe olarak da müteakip mısra da *yigirmi* sayı adı olduğunu ifade etmiştir (1988: 251). Tezcan-Boeschoten, mısranın başındaki *on*'un unutulduğunu, *biñ*'in yanlışlıkla tekrar edildiğini söylemiştir (2001: 305). Tezcan, soylama hakkındaki açıklamasında daha önce teklif edilen *biñ* > *on* düzeltmesini önermiş, sayı adları ile yapılan ön uyakların da bu teklifi desteklediğini belirtip *erden*'in yanlış olabileceğini tahmin etmiştir (2001: 352-353). Özçelik de Tezcan'ın önerisine katılmış, ön uyaklar ve bağlama dayanarak *biñ* > *on* düzeltmesi önermiştir. Ayrıca, ona göre müstensih tarafından *on* yazılması gereken sözcük yanındaki *biñ*'e göz takılması sonucu yanlış yazılmış olmalıdır (2016a: 111, 828-829). Kaçalin de Tezcan ile aynı fikirdedir, *on*'un unutulduğunu ve *biñ*'in yanlışlıkla tekrar edildiğini söylemiştir (2017: 190, dip. 821).

Görüldüğü üzere, soylamayı şimdiye kadar okuyanlar genellikle *biñ*'in yanlışlıkla tekrar edildiğini ve *on*'un yazımının unutulduğunu düşünmüştür. Uzmanlar, bu önerilerinde müstensihin *on*'u yanlışlıkla *biñ* şeklinde yazmış olabileceğini varsaymıştır. Ancak Arap harfleriyle *on*'un *biñ* şeklinde hatalı yazımı pek mümkün gözükmemektedir.

G ve T'de ise mısra şöyledir:

Diğer İki Eşmetinde Soylamanın 1., 2. ve 3. Mısrası	
Günbet Yazması	on min yağı geldüğünü eşidende kol götürüb aq otağ içinde oyna girdüm (24b/12-13).
Tevârih-i Âl-i	biñ eren gördüğümde ben kıazan bıyık

Selçuk	burdum bés biş eren gördüğümde ben kazan boşanmadum on biş eren gördüğümde oyunum démedüm (2b/11-12).
---------------	---

T'de soylamanın daha uzun olduğu görülüyor. Parçada, soylamanın sıralaması 1000 → 5000 → 10000, vs. şeklinde genişlemektedir. Yani soylama *bin* ile başlayıp *yüzbin* ile son bulmaktadır. Kanaatimce D'nin müstensihi *biş*'i iki kere yazarak hata etmemiş, aslında iki tane *biş*'in arasındaki yerleri kopyaladığı nüshada yazmayı unutmuş, yani satır atlamış olmalıdır. Dolayısıyla D'deki bu kısmı *biş* <...> *biş* şeklinde gösterip iki tane *biş* arasında müstensihin yazmayı unuttuğu kısımların olabileceği tahmin edilebilir. Krş. T'deki parça (2b/11-12). D'de atlanan satırlara örnek için bk. D 3b/13, 55a/12, 107b/8-12 (Tezcan 2001: 44, 180-181, 294-297) ve ayrıca Bamsı Beyrek boyundaki yer için bk. Yıldırım 2001: 154-156.

D'deki **AWYWNM** imlâlı kelimenin okunuşu ve anlamı konusunda ihtilaf vardır. G'deki mısra, D'deki kelimenin okunuşunu ve anlamını açıklığa kavuşturmaktadır. G'de soylamanın mısrası *on min yağı geldüğünü eşidende kol götürüb ak otağ içinde oynaq girdüm* şeklindedir. Ekici, kelimeyi *öyine* 'evine' (2019: 125, 200), Azmun *oyına* 'oyuna' (2019: 59, 84) ve Shahgoli vd. *oyına* 'oyuna' (2019: 221, 270a) şeklinde okumuşlardır. Ekici'nin okuyuşu soylamanın bağlamına uygun olmadığı için doğru olamaz. Diğer iki neşirdeki *oyına* okunuşu doğrudur, ama kelimenin tam anlamını onlar da göstermez. Ben de Azmun ve Shahgoli vd. gibi kelimenin *oyınq* olarak okunması taraftarıyım. Kelimenin anlamı 'dans' olmalıdır. Yazmadaki *oyına* (< oyun+a) şekli yadrganmamalıdır, zira bu kelime Orta Türkçe dönemine ait *Anonim Tefsir*'de de *oyın* şeklinde kaydedilmiştir (Borovkov 2002: 205). Üstelik, İran'da konuşulan Halaççada da kelime *oyın* 'dans' olarak tespit edilmiştir (Doerfer-Tezcan 1980: 168b). Kelimenin bahsettiğim anlamına bugün Azerbaycan dilinde de rastlanmaktadır. Krş. *oyun* 'dans, raks' (Orucov 2006c: 542b).

G'deki *oyınq girdüm* ifadesini 'dansa başladım' şeklinde anlamak gerekiyor, zira bugün Azerbaycan dilinde *gir-* fiilinin anlamlarından biri de 'başlamak' olarak gösterilmiştir (Orucov 2006b: 252b). Bu anlam, soylamanın bağlamı açısından da uygundur, zira soylamak her mısradaki sayıların artmasına bağlı olarak Gazan'ın düşmanın gelişine verdiği çeşitli tepkiler sıralanmaktadır. Dolayısıyla, D'deki **AWYWNM** imlâlı kelime *oyunum* şeklinde okunmalıdır ve kelimenin anlamı 'dans, raks' olmalıdır. O hâlde, G'deki mısra *on min yağı geldüğünü eşidende kol götürüb ak otağ içinde oynaq girdüm* "On bin düşman geldiğini duyduğumda ellerimi kaldırıp ak otağ içinde dansa başladım"

şeklinde anlamlandırılması yanlış olmayacaktır. Diğer taraftan, D'deki *biñ <...> biñ erden yağı gördümise oyunum dédüüm* cümlesi de “Bin adamdan düşman gördüysem, [bu] benim dansımdır [bana dans gibi gelir] dedim” şeklinde anlamlandırılabilir.

D'deki *erden* hakkında Tezcan'ın dile getirdiği şüphe (2001: 353) oldukça yerindedir, zira soylamanın diğer mısralarında *er* varken, ilk mısradaki *erden* olması oldukça tuhaftır. Nüshadaki bu yazım diğer yazmalardan bağımsız olarak müstensihin hatasına bağlanabilir.

T'deki yer üzerinde de burada kısaca durmak faydalı olacaktır:

biñ eren gördüğümde ben kazan bıyık burdum
 béş biñ eren gördüğümde ben kazan BWŞANMDM
 on biñ eren gördüğümde oyunum démedüm

Parçadaki **BWŞANMDM** imlâlı kelimenin okunuşu için muhtelif öneriler teklif edilmiştir. Edgüer, *buşanmadım* (1934: 249), Gökyay, *boşanmadım* (1973: DLXXX), Bakır *busanmadım* (2009: Ek 1), Ögel *buşunmadım* (1994: 127), Kaçalın *busanmadım* (2017: 788) ve Ercilasun *boşanmadım* ‘boş kalmadım’ (2019: 21, dip. 11) şeklinde okumuştur. Kaçalın, ayrıca dipnotta *buşan-* veya *busan-*’ın **busan-* ‘karamsar olmak’ ya da **buşun-* ‘kızınmak’ ile ilgili olabileceğini söyleyip müstensihin kelimeyi aynı yazmada geçen *buşusından* ‘öfkesinden’ ile karıştırdığını ileri sürmüştür (2017: 788, dip. 34).

DK metninde *boşan-* (D 134b/5) fiili ‘atın yularının çözülmesi’ anlamında kullanılmıştır: at oğlanuñ bileğinden *boşandı*. Vatikan 100b/7’de *boşan-* fiili ‘şiddetle fişkırmak’ anlamındadır: ağzından burnından kan *boşandı*. Kanaatimce **BWŞANMDM** imlâlı kelimenin *boşanmadım* şeklinde okunması gerekir. T’de *boşan-* fiili farklı anlamda olmalıdır. Müstensih, ikinci ünsüzde açıkça (ش) *şın* harfi kullanmıştır, bu nedenle kelimeyi /s/’li okumak için bir neden yoktur. Eski Türkçede *boşun-* (< boşu-n-) ‘özgür olmak, serbest kalmak’ fiili *Codex Cumanicus*’ta ve *Sanglax*’ta *boşan-* ‘kurtulmak, ayrılmak’ şeklinde görülüyor (Clauson 1972: 383a). Muhtemelen T’de de bu *boşan-* vardır. Buna göre, Kazan *boşanmadım* diyerek ‘(yerimden) ayrılmadım’, yani ‘kıpırdamadım’ demek istemiş olabilir.

Son olarak, T’deki 3. mısranın fiilinin *démedüm* gibi olumsuz bir gövdede oluşu mısranın anlamını diğer iki eşmetindeki anlamdan epey uzaklaştırmaktadır. Üstelik mısranın bağlamı açısından da *démedüm* pek mantıklı gözüküyor. Belki de burada müstensihin yazım hatasını kabul edip *démedüm*’ü *dédüm* şeklinde düzeltmek daha doğru olacaktır. Müstensih muhtemelen önceki mısranın fiilindeki olumsuz gövdenin etkisiyle 3. mısradaki da fiili olumsuz gövdede yazmıştır.

2. Dresden Yazmasında Soylamanın 2. Mısrası

Gökyay	<i>yigirmi biñ er yağı gördümise yuylamadum</i> (1973: 136) “Yirmi bin erden yağı gördümse koklamadım” (1980: 216).
Ergin	<i>yigirmi biñ er yağı gördüm-ise yuylamadum</i> (1989: 236) “Yirmi bin er düşman gördümse koklamadım” (1969: 219).
Araslı	<i>yigirmi biñ er yağı kördümse yulamadım</i> (1978: 145).
Elizade	<i>yigirmi biñ er yağı kördümse yulamadım</i> “Yirmi bin düşman gördümse kaçmadım” (1988: 117, 215).
Cemşidov	<i>yigirmi biñ er yağı gördümse yuylamadım</i> (1995: 137).
Aşırow	<i>yigrimi müñ er yağı gördüm-se yuylamadım</i> (1999: 180).
Tezcan-Boeschoten	<i>yigirmi bin er yağı gördümise yélmedüm</i> (2001: 179).
Özçelik	<i>yigirmi biñ er yağı gördümise yelmedüm</i> “Yirmi bin er düşman gördümise kaçmadım” (2016b: 561, 759).
Tulum	<i>yigirmi biñ er yağı gördüm-ise yuylamadum</i> “Yirmi bin er düşman gördüm de koklamadım (yani: merak bile etmedim)” (2016: 106-107).
Kaçalin	<i>yigirmi biñ er yağı gördüm-ise yélmedüm</i> “Yirmi bin er yağı [düşman] gördümse yelmedim [kaçmadım]” (2017: 190, 435).

Mısrada **YYLAMDM** imlâlı kelimenin okunuşunda ihtilaf vardır. Elizade, Araslı'ya dayanarak *yulamadım* şeklinde okur (1988: 252). Tezcan, **YYLAMDM** yazımının *yélmedüm* ‘kaçmadım’ yerine yanlış bir çekimleme olduğunu söylemiştir (2001: 353). Özçelik de Tezcan ile aynı fikirdedir, ama o düzeltmesini *yelmedüm* şeklinde yapmıştır (2016a: 828-829). Kaçalin, mısrada aslında *yérinmedüm* olması gerektiğini söylemiş, ama mevcuta göre *yélemedüm* > *yélmedüm* ile düzeltilebileceğini düşünmüştür (2017: 190, dip. 822)³.

³ Eserin *Sözlükçük* kısmında fiil *yel-* ‘at sürmek, kaçmak’ (2017: 460a) olarak gösterilmiştir.

Eski Türkçede Orhun yazıtlarından itibaren *yel-* ~ *yél-* ‘hızla koşmak, kaçmak’ fiiline rastlanıyor (Clauson 1972: 918a-b). Dolayısıyla, D’nin yazıcısının *yélmedüm* kelimesini yanlışlıkla *yélemedüm* şeklinde yazdığı peki alâ kabul edilebilir. Ancak az da olsa yazıcının kelimeyi doğru yazmış olabileceğine ihtimal verilemez mi? Tekin, Eski Türkçe *yeltir-* ~ *yeldir-* ‘esmek’ kelimesinin {+dIr-} ekiyle oluştuğunu, bu ekin Moğolca muadilinin {+jIrA-} olduğunu iddia etmiştir (1994: 272). Eğer Tekin’in iddiasını kabul edecek olursak, D’de *yéle-* yazılışı doğru kabul edebilir ve fiilin *yél* ‘rüzgar’ isim kökünden isimden fiil yapan {+A-} ile türetilmiş olması mümkündür: *yél+e* > *yéle-* ‘kıpırdamak, hareket etmek’.⁴ Ancak Türk dili tarihinde başka bir metinde *yéle-* rastlanmadığı için D’deki tanık, tekörnek (hapax) olarak değerlendirilmelidir. G ve T’de mısralar şöyledir:

Diğer İki Eşmetinde Soylamanın 4. Mısrası	
Günbet Yazması	igirmi min yağı geldi (14) déyende yérümdeḡ imrenmedüm (24b/13-14).
Tevârih-i Âl-i Selçuk	yégirmi biḡ eren gördügümdé yérinmedüm (2b/12).

G’deki **AYMRNMDM** imlâlı kelimenin okunuşunda ihtilaf vardır. Ekici, *eymerenmedüm* ‘kıvıldamadım’ (2019: 125, 200), Azmun, *imrendüm* (sic) ‘istifi bozmadım’ (2019: 59, 84) ve Shahgoli vd. *imrenmedüm* ‘heveslenmedim’ (2019: 221, 254b) şeklinde okumuşlardır. Azmun, eserinin *Sözlük* kısmında *imren-* < *umurga-* ‘acele etmek, telaşlanmak’ (2019: 95a) açıklamasını önerse de bu açıklamanın seslik ilkeler gereği kabul edilmesi pek mümkün değildir. Ekici’nin *eymeren-* ‘çekinmek, korkmak, ürkmek, ürpermek’ (2019: 208a) teklifi soylamanın aktarmasında verilen anlamla uyuşmaz. Ayrıca önerilen okunuşun ve anlamın soylamanın bağlamına uygun olduğu da söylenemez. Bugün Azerbaycan ve Türkmen dilinde *imren-* fiili mevcuttur: *imren-* ‘heveslenmek, arzu etmek’ (Orucov 2006b: 540b) ve *imrin-* ‘heveslenmek’ (Kyýasowa 2016a: 610b). O hâlde, G’deki *yérümdeḡ imrenmedüm* ifadesi ‘yerimden [kalkmaya] heveslenmedim’ anlamında düşünülmelidir.

T’deki **YRNMDM** imâlî kelimenin okunuşu *yérinmedüm* şeklinde olmalıdır. Eski Türkçede *yérin-* ‘üzülmek, sıkılmak’ fiili mevcuttur (Hamilton 1998: 60; Wilkens 2007: 56). Burada da aynı fiil düşünülebilir, ancak mısradaki bağlama göre *yérin-* fiilinin anlamı ‘keyfi kaçmak’ olmalıdır.

⁴ Erdal’in zikrettiği (1991: 408-409) *yéleyü*’nün (< **yél+leyü*) anlam bakımından *yéle-* ile ilgisi tartışmaya açıktır.

3. Dresden Yazmasında Soylamanın 3. Mısrası

Gökyay	<i>otuz biñ er yağı gördümise ona saydum</i> (1973: 136) “Otuz bin er yağı gördümse ona saydım” (1980: 216).
Ergin	<i>otuz biñ er yağı gördüm-ise ona şaydum</i> (1989: 236) “Otuz bin er düşman gördümse ona saydım” (1969: 219).
Araslı	<i>otuz min er yağı kördümse ota saydım</i> (1978: 145).
Elizade	<i>otuz biñ er yağı kördümse ota saydım</i> “Otuz bin düşman gördümse ot saydım” (1988: 117, 215).
Cemşidov	<i>otuz bin er yağı gördümse ota saydım</i> (1995: 137).
Aşırow	<i>otuz müñ er yağı gördüm-se ona sandım</i> (1999: 180).
Tezcan-Boeschoten	<i>otuz biñ er yağı gördümise ota şaydum</i> (2001: 179).
Özçelik	<i>otuz biñ er yağı gördümise ota şaydum</i> “Otuz bin er düşman gördümise ottan saydım” (2016b: 561, 759).
Tulum	<i>otuz biñ er yağı gördüm-ise ota saydum</i> “Otuz bin er düşman gördüm de çöp yerine saydım” (2016: 106-107).
Kaçalin	<i>otuz biñ er yağı gördüm-ise ota şaydum</i> “Otuz bin er yağı [düşman] gördümse ota [ot yerine] saydım [koydum]” (2017: 190, 435).

G ve T’de mısra şöyledir:

Diğer İki Eşmetinde Soylamanın 5. Mısrası	
Günbet Yazması	<i>otuz min yağı geldi déyende hiçe şaydum</i> (24b/14-25a/1).
Tevârih-i Âl-i Selçuk	<i>otuz biñ eren gördüğümde utanmadum</i> (2b/12).

D’de açıkça *te* ile yazılan *ota* kelimesi bazı neşirlerde nedense *ona* şeklinde okunmuştur. Tezcan da yazmada kelimenin *ona* şeklinde okunabileceğini

söyler, ama bağlama bakarak *ota* okunuşunu teklif eder. Bu okunuş için *Tarama Sözlüğü*'nden benzer anlama gelen *samana say-* 'çöp kadar değer vermemek' ibaresini örnek göstermiştir (2001: 353). G'deki *hiçe say-* ibaresi aslında D'deki okuyuşu desteklemektedir. Bugün Azerbaycan dilinde *héç say-* 'kesinlikle itibar etmemek, adam yerine koymamak' (Orucov 2006b: 342a) anlamındadır. Dolayısıyla, D'deki *otq say-* 'itibar etmemek' okunuşunda ve anlamında bir şüphe olmadığı rahatlıkla söylenebilir.

T'deki **AWTANMDM** imlâlı kelimenin okunuşu *utanmadum* şeklinde yapılabilir. Nitekim Kaçalın de *utanmadum* ile okumuştur (2017: 788). Ancak mısradaki 'mahcup olmak' anlamındaki *utan-* fiilinin olduğunu düşünmek ilk başta biraz yadırganabilir. Eski Türkçede *uvtan-* ve *utan-*'in sadece 'mahcup olmak' (Clauson 1972: 7b) anlamı kaydedilmiştir. Belki de Eski Türkçede *utan-* fiili bu anlamın yanında 'korkmak' anlamını da taşıyordu. Zira Eski Türkçedeki *utan-* ile eşanlamlı olan *eymen-* fiili bu anlam özelliğine sahiptir. Krş. *eymen-* 'korkmak, uyanmak' (Clauson 1972: 273b). Aslında bugün İngilizcede kullanılan *timid* sözü de hem 'korkak' hem de 'utangaç' anlamı taşır. Dolayısıyla *utan-* fiilinin de 'korkmak' anlamında olması anlambilgisi açısından pek şaşırtıcı değildir. İkinci ihtimal olarak acaba müstensihin *te*'nin noktalamasında hata yaptığı düşünülebilir mi? Şayet böyleyse kelime *uyanmadum* şeklinde okunabilir. *uyan-* (< oyğan- < *odğan-) 'uyanmak' için bk. Clauson 1972: 62a, 271a. Ama diğer iki eşmetindeki anlama bakınca bu önerinin pek uygun olmadığı açıktır.

4. Dresden Yazmasında Soylamanın 4. Mısrası

Gökyay	<i>kırk biñ er yağı gördümise kıya bakdun</i> (1973: 136) "Kırk bin er yağı gördümse gözümü dikip baktım" (1980: 216).
Ergin	<i>kırk biñ er yağı gördüm-ise kıya bakdum</i> (1989: 236) "Kırk bin er düşman gördümse gözümü kısıp baktım" (1969: 219).
Araslı	<i>kırğ min er yağı kördümse ğıya bağdım</i> (1978: 145).
Elizade	<i>ğırğ biñ er yağı kördümse ğıya bağdım</i> "Kırk bin düşman gördümse gözümün ucuyla baktım" (1988: 117, 215).
Cemşidov	<i>kırk bin er yağı gördümse kıya bakdım</i> (1995: 137).

Aşirov	<i>kırk mün er yağı gördüm-se kıya bakdum</i> (1999: 180).
Tezcan-Boeschoten	<i>kırk biñ er yağı gördümise kıya bakdum</i> (2001: 179).
Özçelik	<i>kırk biñ er yağı gördümise kıya bakdum</i> “Kırk bin er düşman gördümise yan yan baktım” (2016b: 561, 759).
Tulum	<i>kırk biñ er yağı gördüm-ise kıya bakdum</i> “Kırk bin er düşman gördüm de şöyle bir baktım” (2016: 106-107).
Kaçalin	<i>kırk biñ er yağı gördüm-ise kıya bakdum</i> “Kırk bin er yağı [düşman] gördümse kıya [yan] baktım” (2017: 190, 435).

G ve T'de mısra şöyledir:

Diğer İki Eşmetinde Soylamanın 6. Mısrası	
Günbet Yazması	<i>kırk min geldi dèyende kara gözümün ucındañ kıya bakdum kımzanmadum</i> (25a/1-2)
Tevârih-i Âl-i Selçuk	<i>kırk biñ eren gördüğümde kıpınmadum</i> (2b/12-13)

D ve G'de mısra anlam bakımından büyük oranda aynıdır. Şimdiye kadarki neşirlerde *kıya bak-* ibaresi doğru anlaşılmış, herhangi bir ayrılığa düşülmemiştir. Zaten bugün Azerbaycan Türkçesinde *kıya bah-* deyimi 'gözücüyla bakmak' (Orucov 2006c: 153a) anlamıyla hâlâ yaşamaktadır. Deyimin anlamı ve kökeni hakkında daha geniş bilgi için ayrıca bk. Taş 2014 ve Uçar 2018.

G'de *kıya bakdum*'dan sonra ayrıca *kımzanmadum* mevcuttur. Azmun (2019: 59, 84) ve Shahgoli vd. (2019: 221, 261a) kelimeyi doğru okuyup anlamıştır, ancak Ekici'nin *kıymazanmadum* 'çekinmedim' (2019: 127, 200) okuyuşu kabul edilemez, zira önerilen *kıymazan-* 'geri dönmek, caymak' (2019: 209b) diye bir kelime Türk dillerinde mevcut değildir. Bugün Azerbaycan dilinde ve Türkmencede kelime hâlâ yaşamaktadır: *kımzan-* 'kalkmaya çalışmak, kıpırdamak' (Orucov 2006c: 136a); *gımşa-* 'kımıldamak', *gımşaş-* 'kımıldaşmak' (Kyýasowa 2016a: 522b) < gımşa-ş.

Kanaatimce, Azerbaycan dili ve Türkmencedeki kelimeler muhtemelen Eski Türkçe *kamşa-* 'sarsmak, titremek', *kamşat-* 'sarsılmak, titremek' ve *kamşag* 'sarsıntı, titreme' (Clouston 1972: 629a; Erdal 1991: 190, 774) kelimelerine dayanmaktadır. Orhun yazıtlarında *adak kamşat-* (Köl Tigin K7, Bilge Kagan

D30) deyim olarak ‘sarsılmak’⁵ anlamında kullanılmıştır (Aydın 2017: 66, 91). Azerbaycan dilindeki *kımzan-*’in dönüşlü bir gövde olduğu anlaşılıyor: *kımza-n-*. Ancak Eski Türkçe *kamşa-* fiili nasıl oldu da Azerbaycan dilinde *kımza-* ve Türkmencede de *gımşa-* oldu?

Eski Türkçedeki *kamşa-* Türkmenceye geçerken sadece ilk hecedeki ünlüsünü daraltmış ve *gımşa-* olmuştur. Ortak Türkçe /k/ ünsüzünün Türkmencede kelime başında sedalılaşıp /ğ/ olması bilindik bir seslik gelişmedir. Dolayısıyla, Eski Türkçe *kamşa-*’nın *gımşa-*’ya dönüşmesi açıklanabilir gözüküyor. Ayrıca Ortak Türkçe */ş/ ünsüzü söz içinde varlığını Türkmencede muhafaza etmiştir (Şçerbak 1970: 173). Netice itibariyle, kelime Eski Türkçeden Türkmenceye kadarki aşamada baştaki ünsüzünü sedalılaştırmış, ilk hecedeki ünlüsünü daraltıp ikinci hecedeki /ş/ ünsüzünü muhafaza etmiştir.

Azerbaycan dilinde ise durum biraz farklıdır. Eski Türkçe *kamşa-*, Azerbaycan dilinde muhtemelen /-ş-/ > */-s-/ > /-z-/ ses evrelerini geçirdikten sonra *kımza-* hâline almış olmalıdır. Ancak böyle bir ses evresinin yine de şüpheli olduğu açıktır. Belki de Eski Türkçenin ağızlarında *kamşa-* ile beraber ayrıca bir *kamza-* da mevcuttu. Bu konuda kesin bir şey söylemek şimdilik zor gözüküyor.

T’deki *kıpınmadum* dikkat çekicidir. Bugün Türkmencede *gıpyın-* ‘gözünü kırpmak suretiyle korkmak, ürkmek’ (Kyýasowa 2016a: 523b-524a) anlamındadır. Aynı şekilde krş. Azerbaycan dili ve ağızlarında *kıpık* ‘gözü yarı açık’ (Orucov 2006c: 137a) ve *kıpıĝ ~ kıpıh* ‘korkak’ (Axundov 2007: 299a). Üç yazmada da fiilin ‘göz’ ve ‘bakmak’ kavramlarıyla ilişkili olduğu dikkati çekiyor. Belki de T’deki *kıpın-* ‘korkmak’ anlamında düşünülebilir.

5. Dresden Yazmasında Soymanın 5. Mısrası

Gökyay	<i>elli biñ er [yaĝı] gördümise el vermedüm</i> (1973: 136) “Elli bin er yaĝı gördümse gözümü el vermedim” (1980: 216).
Ergin	<i>elli biñ er gördüm-ise el virmedüm</i> (1989: 236) “Elli bin er düşman gördümse gözümü el vermedim” (1969: 219).
Araslı	<i>elli min er kördümse el vermedim</i> (1978: 145).

⁵ Tekin, “Köktürkçedeki Deyimler” başlıklı makalesinde *adak kamaşat-* (sic!) deyimini ‘ayağı burkulmak, ayağı dolaşmak, yani mecazî olarak morali bozulmak, şaşırıp yanlış hareket etmek’ ile anlamlandırmıştır (1957: 373). Bunun yerine deyimini ‘sarsılmak, moral bakımından çökmek’ anlamında düşünmek belki daha doğru olabilir.

Elizade	<i>elli biñ er kördümse el vermedüm</i> “Elli bin düşman gördümse el vermedim” (1988: 117, 215).
Cemşidov	<i>elli bin er gördümse el véremedüm</i> (1995: 137).
Aşirov	<i>elli müñ er gördüm-se el bermedim</i> (1999: 180).
Tezcan-Boeschoten	<i>elli biñ er [yağı] gördümise el vérmedüm</i> (2001: 179).
Özçelik	<i>elli biñ er [yağı] gördümise el vérmedüm</i> “Elli bin er düşman gördümise teslim olmadım” (2016b: 561, 759).
Tulum	<i>elli biñ er yağı gördüm-ise el virmedüm</i> “Elli bin er düşman gördüm de el vermedim (yani: ilgi göstermek için yeter bulmadım)” (2016: 106-107).
Kaçalin	<i>elli biñ er [yağı] gördüm-ise el vérmedüm</i> “Kırk bin er yağı [düşman] gördümse el vermedim [teslim olmadım]” (2017: 190, 435).

G ve T’de mısra şöyledir:

Diğer İki Eşmetinde Soylamanın 7. Mısrası	
Günbet Yazması	<i>elli min geldi déyende el vérüb elleşmedüm azdur dédüm</i> (25a/2-3).
Tevârih-i Âl-i Selçuk	<i>elli biñ eren gördüğümde el vérmedüm</i> (2b/13).

D’deki *el vér-* deyiminin anlamını Tezcan, *Tarama Sözlüğü*’ne dayanarak ‘teslim olmak’ anlamında düşünmüştür (2001: 353). G’deki *el vérüb elleşmedüm*’ü Azmun (2019: 84) ‘teslim olup tokalaşmadım’, Ekici (2019: 200) ‘el verip elleşmedim’ ve Shahgoli vd. (2019: 245a) ‘bir işe başlayıp savaşmadım’⁶ ile aktarmıştır.

Üç eşmetinde de *el vér-* deyimini ortaktır. Bugün Azerbaycan dilinde *el vér-* ‘1. ele ele tutuşmak; 2. işe yaramak; 3. olmak, baş göstermek’ (Orucov 2006b: 86b) ve Türkmencede *el vér-* ‘1. yardımcı olmak; 2. razı olmak, rıza göstermek’ (Kyýasowa 2016a: 345a) anlamındadır. Bağlama göre, mısradaki *el vér-*’in anlamı bence Türkmence ‘rıza göstermek, razı olmak’ anlamındaki *el vér-* ile

⁶ Bu aktarma, neşrin sözlüğüne dayanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

aynıdır. G'de deyimden sonra *elles-* fiili vardır. Bu fiil de *el vér-*'in anlamını teyid eder niteliktedir, zira Türkmencede *elles-* 'el sıkışmak' (Kyýasowa 2016a: 349b) anlamındadır. Buna göre, *el vérüb ellesmedüm azdur dedüm* ile 'razı olup el sıkışmadım [düşman] azdır dedim' anlamı kast edilmiş olmalıdır.

6. Dresden Yazmasında Soylamanın 6. Mısrası

Gökyay	<i>altmış biñ er [yağı] gördümise aytışmadum</i> (1973: 136) "Altmış bin er yağı gördümse aytışmadım" (1980: 216).
Ergin	<i>altmış biñ er gördüm-ise aytışmadum</i> (1989: 236) "Altmış bin er düşman gördümse söyleşmedim" (1969: 220).
Araslı	<i>altmış min er kördümse aytışmadım</i> (1978: 145).
Elizade	<i>altmış biñ er kördümse aytışmadım</i> "Altmış bin düşman gördümse söyleşmedim" (1988: 117, 215).
Cemşidov	<i>altmış bin er gördümse aytışmadım</i> (1995: 137).
Aşirov	<i>altmış müñ er gördüm-se aydışmadım</i> (1999: 180).
Tezcan-Boeschoten	<i>altmış biñ er [yağı] gördümise alışmadum</i> (2001: 179).
Özçelik	<i>altmış biñ er [yağı] gördümise alışmadum</i> "Altmış bin er düşman gördümise alışmadım" (2016b: 561, 759).
Tulum	<i>altmış biñ er [yağı] gördüm-ise alışmadum</i> "Altmış bin er düşman gördüm de kızışmadım" (2016: 106-107).
Kaçalin	<i>altmış biñ er [yağı] gördüm-ise alışmadum</i> "Kırk bin er yağı [düşman] gördümse alışmadım [tutuşmadım]" (2017: 190, 435).

G ve T'de mısra şöyledir:

Diğer İki Eşmetinde Soylamanın 8. Mısrası	
Günbet Yazması	<i>altmış min geldi déyende allāhı andum atlanmadum</i> (25a/3-4).
Tevârih-i Âl-i	<i>altmış biñ eren gördüğümde alpım démedüm</i>


Selçuk

(2b/13).

Üç eşmetinde de mısranın anlamı birbirini tutumuyor. G'deki *atlanmadum*'u Azmun (2019: 84), Ekici (2019: 200) ve Shahgoli vd. (2019: 245a) 'atlanmadım' ile aktarmıştır.

D'deki **ATYŞMDM** ~ **AYTŞMDM** imlâlı kelimenin okunuşunda ve anlamlandırılmasında fikir birliğine varılamamıştır. Tezcan, *aytışmadum*'u kabul etmez, zira Eski Türkiye Türkçesinde fiilin *eydiş-* şeklinde olduğunu belirtir. Onun tamir önerisi *alışmadum* şeklindedir. Tezcan'a göre, *alış-* 'tutuşmak' fiili mecazi anlamla mısrada 'heyecanlanmak' anlamında olmalıdır (2001: 354). Özçelik de aynı görüştedir (2016a: 828-829). Tezcan'ın *atışmadum* ~ *aytışmadum* → *alışmadum* şeklindeki tamir teklifi şöyle eleştirilebilir: DK'de böyle bir fiil hiç kullanılmamıştır. Aynı şekilde *alış-* fiili 'heyecanlanmak' mecazî anlamıyla da tarihî metinlerde bulunmaz. Bu nedenle Tezcan'ın ve takipçilerinin teklifinin şüpheli olduğu söylenebilir.

ATYŞMDM ~ **AYTŞMDM** imlâlı kelimenin tamiri için iki tahmin önerilebilir:

Orijinal yazmada kelime şöyledir:  Baştaki *elif*ten sonraki harf *ye*'nin veya *te*'nin gövdesi olabilir. Bu nedenle, kelimenin harfçevrimi **ATYŞMDM** veya **AYTŞMDM** şeklinde yapılabilir. Buna göre, harfçevrim **ATYŞMDM** olarak kabul edilecek olursa, kelimenin okunuşunun da *atışmadum* şeklinde yapılması mümkündür. Eski Türkçeden beri *atış-* fiili 'birbirine ok atmak' anlamıyla bilinmektedir (Clouston 1972: 72b-73a). Bugün de Türkmencede *atış-* (Kyýasowa 2016a: 91a) aynı anlamda yaşamaktadır. Bununla beraber mısrada *atış-* fiilinin anlam genişlemesiyle 'kavga etmek, dövüşmek, mücadele etmek' gibi bir anlama geldiği de farzedilebilir. Zaten bugün Kızılcada *atış-* (Yudahin 1985: 81b) ve Kazakçada *atıs-* (İskakov vd. 2011: 136b) da böyle bir anlamda kullanılmaktadır. Bu okuma teklifi hem bağlama uygundur hem de metinde herhangi bir zorlama tamir yapmayı gerektirmemektedir.

İkinci ihtimal olarak şu düşünülebilir: Kelime, D'de satırın sonunda yer almaktadır. Müstensih yer darlığı nedeniyle kelimeyi satır sonuna sığdırmak zorunda kalmıştır. Belki de bu nedenle müstensih başka bir kelimeyi yanlışlıkla **ATYŞMDM** veya **AYTŞMDM** şeklinde yazmıştır. Yazması gereken kelime belki de G'deki *atlanmadum* olabilir. Bugün Azerbaycan dilinde iki tane eşsesli/eşyazımlı *atlan-* mevcuttur: *atlan-* (I) 'ata binmek' ve *atlan-* (II) 'sıçramak, zıplamak' (Orucov 2006a: 162a). Aynı şekilde *atla-* fiili, Uygur harfli *Oğuz Kağan* destanında 'saldırmak' anlamında kullanılmıştır (Ağca 2016: 199). D ve G'deki *atlan-* fiili muhtemelen 'saldırmak, öne atılmak' gibi anlamda olmalıdır. G'deki *atlan-* 'saldırmak' anlamı bağlama gayet uygundur.

7. Dresden Yazmasında Soylamanın 7. Mısrası

Gökyay	<i>seksen biñ er [yağı] gördümise segsenmedüm</i> (1973: 136) “Seksen bin er yağı gördümse ürpermedim” (1980: 216).
Ergin	<i>seksen biñ er gördüm-ise segsenmedüm</i> (1989: 236) “Seksen bin er düşman gördümse ürpermedim” (1969: 220).
Araslı	<i>seksen min er kördümse seksenmedim</i> (1978: 145).
Elizade	<i>seksen biñ er kördümse seksenmedim</i> “Seksen bin düşman gördümse seksenmedim” (1988: 117, 215).
Cemşidov	<i>seksen bin er gördümse seksenmedim</i> (1995: 137).
Aşirov	<i>segsen mün er gördüm-se segsinmedim</i> (1999: 180).
Tezcan-Boeschoten	<i>seksen biñ er [yağı] gördümise seksenmedüm</i> (2001: 179).
Özçelik	<i>seksen biñ er [yağı] gördümise seksenmedüm</i> “Seksen bin er düşman gördümise ürpermedim” (2016b: 561, 759).
Tulum	<i>seksen biñ er [yağı] gördüm-ise seksenmedüm</i> “Seksen bin er düşman gördüm de irkilmedim” (2016: 106-107).
Kaçalin	<i>seksen biñ er [yağı] gördüm-ise seksenmedüm</i> “Seksen bin er yağı [düşman] gördümse seksenmedüm [ürpermedim]” (2017: 190, 436).

G ve T’de mısra şöyledir:

Diğer İki Eşmetinde Soylamanın 9. ve 10. Mısrası	
Günbet Yazması	yétmiş min geldi déyende yéltenmedüm seksen min <geldi> déyende seksenmedüm (25a/4-5).
Tevârih-i Âl-i Selçuk	yétmiş biñ eren gördüğümde yélmedüm seksen biñ eren gördüğümde seksenmedüm (2b/13-14).

D'de *altmış* ve *seksen* ile başlayan mısralar arasında diğer iki eşmetinde olan *yétmiş* ile başlayan mısra eksikdir. Tulum, eksik mısrayı <*yitmiş biñ er yağı gördüm-ise yeltenmedüm*> (2016: 502) ve Kaçalın, <*yétmiş biñ er yağı gördüm-ise yélemedüm*> (2017: 190) ile tamamlamayı önermiştir.

D'deki eksik mısra hangi eşmetne göre tamamlanabilir? G'de *yéltedmedüm* varken, T'de *yélmedüm* mevcuttur.⁷ İki kelime anlam bakımından birbirine pek yakın değildir. Eski Türkiye Türkçesinde *yelten-* ~ *yélten-* 'heves etmek, meyletmek, özenmek' (TS: 4519-4520) anlamındadır. Azerbaycan dilindeki aynı anlam için bk. Orucov 2006d: 576a. Diğer taraftan, T'deki *yel-* ~ *yél-* 'hızlı gitmek, koşmak, kaçmak' (Clouston 1972: 918a) Eski Türkçeden beri vardır. Aslında burada kesin bir şey söylemek oldukça zordur, zira iki fiil de mısraya uygundur.

Soylamanın 10. mısrasındaki (D'de 7. ve G'de 8. mısra) *seksen-* fiili bugün Azerbaycan dilinde 'irkilmek, ürpermek' (Orucov 2006d: 78b) anlamıyla yaşamaktadır. Ayrıca bk. Aşyrow 1999: 180, dip. 2. Bu fiil üç eşmetinde de ortaktır. Dolayısıyla okunuşu ve anlamı konusunda bir şüphe olduğu söylenemez.

8. Dresden Yazmasında Soymanın 8. Mısrası

Gökyay	<i>doqsan biñ [er] yağı gördümise donanmadum</i> (1973: 136) "Doksan bin er yağı gördümse yüzümü dönmedim" (1980: 216).
Ergin	<i>toqsan biñ yağı gördüm-ise tonanmadum</i> (1989: 236) "Doksan bin er düşman gördümse donanmadım" (1969: 220).
Araslı	<i>doqsan min yağı kördümse donatmadım</i> (1978: 145).
Elizade	<i>toqsan biñ yağı kördümse tonatmadım</i> "Seksen bin düşman gördümse silahlanmadım" (1988: 117, 215).
Cemşidov	<i>doqsan bin er gördümse dönmatmadım</i> (1995: 137).
Aşyrow	<i>toqsan müñ <er> yağı gördüm-se donanmadım</i> (1999: 180).
Tezcan-Boeschoten	<i>toqsan biñ [er] yağı gördümise tonanmadum</i> (2001: 179).

⁷ Ercilasun, *yilimedüm* 'koşamadım' (2019: 21, dip.) şeklinde okur.

Özçelik	<i>toğsan biñ [er] yağı gördümise tonanmadum</i> “Doksan bin er düşman gördümise zırh giymedim” (2016b: 561, 759).
Tulum	<i>doksan biñ [er] yağı gördüm-ise donanmadum</i> “Doksan bin er düşman gördüm de silah kuşanmadım” (2016: 106-107).
Kaçalin	<i>toğsan biñ [er] yağı gördüm-ise tonanmadum</i> “Doksan bin er yağı [düşman] gördümse donanmadım [zırhlanmadım]” (2017: 190, 436).

G ve T’de mısra şöyledir:

Diğer İki Eşmetinde Soylamanın 11. Mısrası	
Günbet Yazması	doksan min yağı geldi déyende arhaluğça kaydum donum géydüm (25a/5-6).
Tevârih-i Âl-i Selçuk	toğsan biñ eren gördüğümde tolanmadum (2b/14).

Tezcan’ın belirttiği üzere (2001: 354), D’deki *tonat-* yazımı *tonan-* ‘zırh giyinmek’ ile düzeltilmelidir. Ayrıca *tona-* fiilinin {-X)n} ve {-X)t} ekli gövdeleri D’den başka iki yerde daha aynı anlamda mevcuttur. Krş. 97b/11 ve 125a/8. G’deki kısmı Azmun *arhaluğça kaydum donum géydüm* ‘arkalığa (hırkaya) doğru uzandım giysimi giydim’ (2019: 84), Ekici *arhaluğça kaydum donum géydüm* ‘arkaya doğru kaydım zırhımı giydim’ (2019: 200) ve Shahgoli vd. *arhaluğcağ-ıdum donum géydüm* (2019: 221) şeklinde okuyup anlamlandırmıştır. Ancak Shahgoli vd. ibareyi *arhaluğcağ* (< arhaluğ+cak) ‘arkalık, ev içinde giyilen bir tür hırka veya yelek’ ve cevherî fiil olarak düşünmüştür (2019: 230b, 253a). Ercilasun, ibareyi *arhaluğcakıdum* şeklinde okuyup ‘sadece arkalıkla idim’ diye anlamış ve *arxalıq*’ın ‘ev içinde giyilen kolsuz, kalınca bir tür kısa hırka’ olduğunu ifade etmiştir (2019: 21, dip. 9). G’deki *arhaluğcağ-ıdum* ve *arhaluğça kaydum* okunuşları izaha muhtaçtır. QYDWM imlâli kelime *kaydum* veya *kuydum* okunmalıdır. Müstensih, *ye*’nin üzerine cezim işaretine benzer bir nokta koymuştur. Bunu yapmasının nedeni *ye*’de duraklama yapılmasını istemiş olmasıdır. Buradaki kısmın anlaşılması için iki ihtimal üzerinde durulabilir.

Birincisi ibare *arhaluğça kaydum* olarak okunabilir. Eski Türkçeden beri *kay-* fiili ‘arkaya bakmak, geriye dönmek, sapmak’ (Clouston 1972: 674b) anlamında kullanılmıştır. Ancak bu okuma teklifinde {+çA} eki ‘kadar’ anlamı veriyor olmalıdır. Azerbaycan dilinde *arhalıq* ‘yakası düğmeli, beli büzmeli veya büzmesiz yelek’ (Orucov 2006a: 133b) anlamındadır, ama bu anlamı kabul

edersek ifadeye anlam vermek mümkün olmaz. Belki de kelimedeki +IXk ekinin yer adı yapmasına bakarak *arhaluk*'u 'savaş giysilerinin saklandığı yer' olarak tahmin edebiliriz. Buna göre, *arhalukça kaydum* ifadesini 'savaş giysilerinin saklandığı yere kadar döndüm' şeklinde anlamlandırmak mümkün olabilir.

İkinci ihtimal olarak şu düşünülebilir: Türkçenin tarihî dönemlerinden itibaren {+çA} ekinin miktar zarfları yaptığı malumdur. Muhtemelen burada da geldiği gövdeyi {+çA} eki miktar zarfı yapmıştır. Ayrıca **QYDWM** imlâlı kelimenin *kıydum* şeklinde okunması da mümkündür. *Divanü Lugati't-Türk'te* fiilin ve türevlerinin anlamı şöyle kaydedilmiştir: *kıy-* (Dankoff-Kelly 1984: 553 [s. 278]) '1. kesmek; 2. sözünden caymak'; *kıytur-* (Dankoff-Kelly 1984: 529 [s. 250]) 'kıydırmak, yanlamasına kestirtmek'; *kıyık neç* (Dankoff-Kelly 1984: 518 [s. 235]) 'enine kesilen şey'. Buna göre sözkonusu ibareyi *arhalukça kıydum* ile okursak ibareye 'yeleklik kadar kestim' anlamı vermemiz mümkün olabilir. *arhalukça*'nın daha önceki anlamlandırılmalarında 'arkaya doğru' veya 'arkalığa (hırkaya) doğru' anlamı verilmişti, ama {+çA} ekinin Türkçede yönelme ve istikamet ifade ettiği görülüyor. Dolayısıyla bu anlamlandırmalar kabul edilemez. Hâlbuki {+çA} eki burada olduğu gibi yazmanın başka yerinde de miktar bildirmektedir: *namâzsızça* 'namazsız kadar' (14b/7). Son olarak, mısranın bağlamına dayanarak *arhaluk*'un basit bir 'yelek' değil, belki de 'zırh' olduğu da tahmin edilebilir.

T'de fiil iki eşmetinden de farklıdır. Orada *tolan-* (< tolğa-n) geçmektedir. Fiil Eski Türkçeden beri 'dolanmak, etrafını sarmak' (Clauson 1972: 497a-b) anlamındadır. Bu anlamın bağlama uygun olmadığı söylenemez.

9. Dresden Yazmasında Soylamanın 9. Mısrası

Gökyay	<i>yüz biñ [er] yağı gördümise yüzüm dönmedim</i> (1973: 136) "Yüz bin er yağı gördümse yüzümü dönmedim" (1980: 216).
Ergin	<i>yüz biñ yağı gördüm-ise yüzüm dönmedüm</i> (1989: 236) "Yüz bin er düşman gördümse yüzümü dönmedim" (1969: 220).
Araslı	<i>yüz min yağı kördümse yüzüm dönmedim</i> (1978: 145).
Elizade	<i>yüz biñ yağı kördümse yüzüm dönmedim</i> "Yüz bin düşman gördümse yüzümü dönmedim" (1988: 117, 215).
Cemşidov	<i>yüz bin er gördümse yüzüm tutmadım</i> (1995: 137).

Aşirov	<i>yüz mün er gördüm-se yüzüm dönmedim</i> (1999: 180).
Tezcan-Boeschoten	<i>yüz biñ [er] yağı gördümise yüz dönmedüm</i> (2001: 179).
Özçelik	<i>yüz biñ [er] yağı gördümise yüzüm dönmedüm</i> “Yüz bin er düşman gördümise yüzümü dönmedim” (2016b: 561, 759).
Tulum	<i>yüz biñ [er] yağı gördüm-ise yüz dönmedüm</i> “Yüz bin er düşman gördüm de yüz çevirmedim” (2016: 106-107).
Kaçalin	<i>yüz biñ [er] yağı gördüm-ise yüz dönmedüm</i> “Yüz bin er yağı [düşman] gördümse yüz dönmedim” (2017: 190, 436).

G ve T’de mısra şöyledir:

Diğer İki Eşmetinde Soylamanın 12. Mısrası	
Günbet Yazması	yüz min yağı geldi déyende yüz çevürüp kayıtmadum (25a/6-7).
Tevârih-i Âl-i Selçuk	yüz biñ eren gördüğümde ben kıazan yüz döndürmedüm (2b/14).

Üç eşmetinde de mısra anlam bakımından aynıdır.

DK anlatmaları üzerine filolojik, edebî ve tarihî açıdan bugüne kadar birçok araştırma yapılmıştır. Yapılan çalışmalarda bazen anlatmalardaki tek bir kelime üzerine, bazen anlatmaların genel yapısı üzerine yoğunlaşmıştır. Anlatmalar ve metin üzerinde yapılacak her araştırma elbet değerli bir katkı olacaktır. Daha önce tahmin edilen, ama bugün artık neredeyse emin olduğumuz DK metinlerinin aslında daha kapsamlı bir eser olan *Oğuzname*’nin bir parçasına ait olduğu (Ercilasun 2019: 7-8; Ercilasun 2020: 4-10) tespiti DK araştırmalarına yeni bir ivme kazandıracığı kesindir, zira metinlerin Türk kültüründeki *Oğuzname* metinleri ile mukayesesi metinlerdeki birçok sorunun çözümü için önemli bir ipucu olacaktır.

Yukarıda incelemeye çalıştığım soylama üç eşmetin olan D, G ve T’te ortak olarak geçmektedir. Soylamayı, üç eşmetinde toplu olarak şöyle göstermek mümkündür:

Mısra No	Yazma	Mısra
1	T	biñ eren gördüğümde ben kıazan bıyık burdum

2	T	bés biñ eren gördüğümde ben kazan boşanmadum
3	T	on biñ eren gördüğümde oyunum démedüm
	D [1]	biñ erden yağı gördümise oyunum dédüm
	G [1]	on min yağı geldüğünü eşidende qol götürüb aq otak içinde oyna girdüm
4	T	yégirmi biñ eren gördüğümde yérinmedüm
	D [2]	yigirmi bin er yağı gördümise yélmedüm
	G [2]	igirmi min yağı geldi déyende yérümdeñ imrenmedüm
5	T	otuz biñ eren gördüğümde utanmadum
	D [3]	otuz biñ er yağı gördümise ota şaydum
	G [3]	otuz min yağı geldi déyende hiçe şaydum
6	T	kışk biñ eren gördüğümde kıpınmadum
	D [4]	kışk biñ er yağı gördümise kıya baqđum
	G [4]	kışk min geldi déyende kara gözümüñ ucındañ kıya baqđum kımzanmadum
7	T	elli biñ eren gördüğümde el vérmedüm
	D [5]	elli biñ er [yağı] gördümise el vérmedüm
	G [5]	elli min geldi déyende el vérüb elleşmedüm azdur dédüm
8	T	altmış biñ eren gördüğümde alpım démedüm
	D [6]	altmış biñ er [yağı] gördümise alışmadum
	G [6]	altmış min geldi déyende allâhı andum atlanmadum
9	T	yétmiş biñ eren gördüğümde yélmedüm
	D	-
	G [7]	yétmiş min geldi déyende yéltenmedüm
10	T	seksen biñ eren gördüğümde

		seksenmedüm
	D [7]	seksen biñ er [yağı] gördümise seksenmedüm
	G [8]	seksen <geldi> min déyende seksenmedüm
11	T	toğsan biñ eren gördüğümde toğanmadum
	D [8]	toğsan biñ [er] yağı gördümise toğanmadum
	G [9]	doğsan min yağı geldi déyende arhaluğça kaydum donum géydüm
12	T	yüz biñ eren gördüğümde ben kızan yüz döndürmedüm
	D [9]	yüz biñ [er] yağı gördümise yüz dönmedüm
	G [10]	yüz min yağı geldi déyende yüz çevürüp kayıtmadum

SONUÇ

Soylamanın karşılaştırmalı incelenmesi neticesinde şu neticelere ulaşılmıştır:

1. Soylamanın *Oğuzname*'deki asıl şekli muhtemelen 12 mısradan oluşmaktadır. T'ye dayanılarak D ve G'de soylamanın ilk iki mısrasının eksik olduğu tahmin edilebilir.
2. Soylamadaki mısraların başındaki sayılar muhtemelen 1000 → 5000 → 10000 → 20000 → 30000 → 40000 → 50000 → 60000 → 70000 → 80000 → 90000 → 100000 şeklinde artarak ilerlemektedir. Eğer böyleyse, sayıların sırası ve adeti de soylamanın 12 mısra olduğu tahminini güçlendirmektedir.
3. Filolojik delillerle desteklendiği taktirde soylamanın 3. mısrasındaki (D ve G'de 1. mısra) anlamın üç eşmetinde ortak olduğu söylenebilir.
4. Filolojik delillerle desteklendiği taktirde soylamanın 4. mısrasındaki (D ve G'de 2. mısra) anlamın üç eşmetinde ortak olduğu söylenebilir.
5. Soylamanın 5. mısrasında (D ve G'de 3. mısra) D ve G'deki anlam aynıken, T'deki anlam daha farklıdır. Ancak T'deki *utanmadum*'ı 'korkmadım' anlamında kabul edilecek olursa üç eşmetinde de anlamın ortak olduğu söylenebilir.
6. Soylamanın 6. ve 7. mısrasındaki (D ve G'de 4. ve 5. mısra) anlam üç eşmetinde de büyük oranda ortaktır, ama anlam farklı kelimelerle sağlanmıştır.

7. Soylamanın 8. mısrasındaki (D ve G'de 6. mısra) anlam D ve G'de kısmen birbirine benzese de T'de biraz farklıdır, ancak T'deki anlam yorumlanırsa belki üç eşmetinde de anlamın ortak olduğu söylenebilir.

8. Soylamanın 9. mısrası D'de eksiktir. T'deki (9. mısra) *yél-* 'koşmak, kaçmak' ve G'deki (7. mısra) *yélten-* 'heves etmek' anlam bakımından birbirine yakın değildir. O hâlde, D'deki eksik T'ye mi yoksa G'ye mi göre tamamlanmalıdır? Bu konuda kesin bir şey söylemek kolay değildir.

9. Soylamanın 10. mısrasındaki (D'de 7. ve G'de 8. mısra) anlam üç eşmetinde aynıdır.

10. Soylamanın 11. mısrasındaki (D'de 8. ve G'de 9. mısra) anlam D ve G'de kısmen aynıken, T'de tamamen farklıdır.

11. Soylamanın 12. mısrasındaki (D'de 9. ve G'de 10. mısra) anlam üç eşmetinde aynıdır.

Üç eşmetinde anlamın çoğunlukla ortaklaştığı, ama aynı anlamın farklı kelimelerle ifade edildiği görülüyor. *Dede Korkut* veya *Oğuzname* metinlerinin sözlü kültür ortamının ürünü olduğu konusunda artık araştırmacılar fikir birliğine varmış gibidir. Eşmetinlerde mısraların farklı kelimelerle aynı anlamı ifade etmesi soylamanın sözlü kültür ortamı ürünü olduğunu göstermektedir. Netice itibarıyla, üç eşmetnin de muhtemelen üç farklı sözlü ortamdan yazıya geçirildiği tahmin edilebilir.

KISALTMALAR VE KAYNAKÇA

AĞCA, Ferruh (2016). *Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı, Metin-Aktarma-Notlar-Dizin-Tıpkıbasım*, Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

ARASLI, Hamid (1978). *Kitabi-Dede Gorgud*, Bakı: Kençlik.

AŞYROW, A. (1999). *Gorkut Ata*, Aşgabat: Magaryf.

AXUNDOV, Ağamusa (2007). *Azerbaycan Dilinin Dialektoloji Lüğeti*, Bakı: "Şerq-Qerb".

AYDIN, Erhan (2017). *Orhon Yazıtları (Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor)*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

AZMUN, Yusuf. (2019). *Dede Korkut'un Üçüncü Elyazması, Soylamalar ve İki Yeni Boy İle Türkmen Sahra Nüshası, Metin-Çeviri-Sözlük-Tıpkıbasım*, İstanbul: Kutlu Yayınevi.

BAKIR, Abdullah (2009). *Yazıcızâde Ali: Tevârih-i Âl-i Selçuk [Oğuzname-Selçuklu Tarihi]*, İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.

bk. = Bakınız.

BOROVKOV, A. K. (2002). *Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı (XII.-XIII. Yüzyıllar)*, Rusçadan Çev. Halil İbrahim Usta & Ebülfez Amanoğlu, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- CEMŞİDOV, Şamil Allahverdioğlu (1995). *Kitabi-Dedem Qorqud, Ela Lisané-Tatıyifeyi-Oğuzan*, Bakı: Göytürk.
- CLAUSON, Sir Gerard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford: Oxford University Press.
- D = Dresden yazması.
- DANKOFF, Robert & James Kelly (1984). *Mahmut el-Kāşzarī: Compendium of the Turkic Dialects (Dīvān Luyāt at-Türk) II*, Harvard: Harvard University Press.
- DK = Dede Korkut Kitabı.
- DOERFER, Gerhard & Semih Tezcan (1980). *Wörterbuch des Chaladsch (Dialekt von Charrab)*, Budapest: Akadémiai Kiadó.
- EDGÜER, R. N. (1934). “Oğuz Destanından Bir Parça”, *Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, 2: 243-249.
- EKICI, Metin (2019). *Dede Korkut Kitabı Türkistan / Türkmen Sahra Nüshası, Soylamalar ve 13. Boy, Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- ELIZADE, Samet (1988). *Kitabi-Dede Gorgud*, Bakı: Yazıçı.
- ELIZADE, Samet (2004). *Kitabi-Dede Qorqud*, Esil ve Sadeleştirilmiş Metnler, Bakı: Önder Neşriyat.
- ERCILASUN, Ahmet Bican (2019). “Dede Korkut Kitabı'nın Yeni Nüshası ve Üzerindeki Yayınlar”, *Milli Folklor*, 31/123: 5-22.
- ERCILASUN, Ahmet Bican (2020). “Oğuznameler Gözümü Açtı”, *Türk Dili*, 817: 4-10.
- ERDAL, Marcel (1991). *Old Turkic Word Formation, a Functional Approach to the Lexicon I-II*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- ERGIN, Muharrem (1969). *Dede Korkut Kitabı*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- ERGIN, Muharrem (1989). *Dede Korkut Kitabı I, Giriş-Metin-Faksimile*, II. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- G = Günbet yazması.
- GÖKYAY, Orhan Şaik (1973). *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- GÖKYAY, Orhan Şaik (1980). *Dedem Korkut Hikâyeleri*, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- HAMILTON, James (1974). “Opla-/Yopla-, Uf-/Yuf- et Autres Formes Semblables en Turc Ancien”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 28/1: 111-117.
- HAMILTON, James Rusell (1998). *Budacı İyi ve Kötü Kalpli Prens Masalının Uygurcası: Kalyāṇaṃkara ve Pāpaṃkara*, Çev. Ece Korkut & İsmet Birkan, Ankara: Simurg.

- İSKAKOV, A. I. vd. (2011). *Kazak Edebi Tiliniñ Sözdigi II*, Almatı: A. Baytursınlı Atındağı Til Bilimi Institutı.
- KAÇALIN, Mustafa Sinan (2017). *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- krş. = Karşılaştırınız.
- KYÍASOWA, G. vd. (2016a). *Türkmen Diliniñ Düşündirişli Sözlüğü*, İki Tomluk, I: A-Ž, Aşgabat: Ylym.
- KYÍASOWA, G. vd. (2016b). *Türkmen Diliniñ Düşündirişli Sözlüğü*, İki Tomluk, II: K-Z, Aşgabat: Ylym.
- NADELYAYEV, Vladimir Mihayloviç vd. (1969). *Drevnetyurkskiy Slovar'*, Leningrad: Institut Yazıkoznaniya, Akademiya Nauk SSSR.
- ÖGEL, Bahaddin (1994). "Dede Korkut Kitabı'nın Eski ve Yazılı Kaynakları Hakkında (Topkapı Sarayındaki Oğuz Destanı Parçaları ile Karşılaştırma)", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1988*: 113-128.
- ORUCOV, Eliheyder (2006b). *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti II*, Dört Cildde, Bakı: Şerq-Qerb.
- ORUCOV, Eliheyder (2006c). *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti III*, Dört Cildde, Bakı: Şerq-Qerb.
- ORUCOV, Eliheyder (2006d). *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti IV*, Dört Cildde, Bakı: Şerq-Qerb.
- ORUCOV, Eliheyder (2006a). *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti I*, Dört Cildde, Bakı: Şerq-Qerb.
- ÖZÇELİK, Sadettin (2016a). *Dresden Nüshası, Giriş, Notlar*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÖZÇELİK, Sadettin (2016b). *Dresden Nüshası, Metin, Dizin*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ŞÇERBAK, Aleksandr M. (1970). *Sravnitel'naya Fonetika Tyurkskih Yazıkov*, Leningrad: İzdatel'stvo "Nauka" Leningradskaye Otdeleniye.
- SHAHGOLI, Nasser Khaze, vd. (2019). "Dede Korkut Kitabı'nın Günbet Yazması: İnceleme, Metin, Dizin ve Tıpkıbasım", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 16/2: 147-379.
- T = *Tevârih-i Âl-i Selçuk*'taki *Oğuzname* parçası (Topkapı Sarayı, Revan Bölümü, No: 1390).
- TAŞ, İbrahim (2014). "Kıya Bağ- Sözü Üzerine", *Geçmişten Geleceğe Türkçe Elginkan Vakfı, 1. Türk Dili ve Edebiyatı Kurultayı Bildirileri (17-19 Nisan 2013)*, Kitabevi, İstanbul: 117-129.
- TEKİN, Talat (1957). "Köktürk Yazıtlarındaki Deyimler Üzerine I", *Türk Dili*, 67: 372-374.
- TEKİN, Talat (1994). "Notes on Old Turkic Word Formation", *Central Asiatic Journal*, 38/2: 244-281. (Review)

- TEZCAN, Semih & HENDRİK Boeschoten (2001). *Dede Korkut Oğuznameleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TEZCAN, Semih (1978). “Dede Korkut Kitabı’nda Boy Boylamak Soy Soylamak”, *Ömer Asım Aksoy Armağanı*, Haz. Mustafa Canpolat vd., Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara: 227-236.
- TEZCAN, Semih (2001). *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TS = XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü (1995). 8 Cilt, 3. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TULUM, Mertol & Mehmet Mahur Tulum (2016). *Dede Korkut Oğuznameler, Oğuz Beylerinin Hikâyeleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- UÇAR, Erdem (2018). “Köl Tegin (G 6) ve Bilge Kagan (K 4-5) Yazıtlarındaki Bişükiqe Tegi Kıdmaz Ermiş Cümlesi Üzerine”, *Türkologiya*, 6 (92): 7-44.
- WILKENS, Jens (2007). *Das Buch von der Südentilgung, Edition des alttürkisch-buddhistischen Kšanti Kılğuluk Nom Bitig I*, Berliner Turfantexte XXV, Turnhout (Belgium): Brepols Publishers.
- YILDIRIM, Dursun (2001). “Qam Böri Oğlu Bamıs Börik [Qam Böre Oğlu Bamıs Börek] Boyunda Sorunlar ve Çözümlemeler”, *Türkbilig: Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 2: 129-167.
- YUDAHİN, Konstantin Kuzmiç (1985). *Kirgizsko-Russkiy Slovar’ I: A-K*, Frunze: Glavnaya Redaktsiya Kirgizskoy Sovyetskoy Entsiklopedii.